

CAN KAKIŞIM • Sınıf, Etnisite ve Kimlik

CAN KAKIŞIM 1983 Trabzon doğumlu. Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi, aynı bölümden yüksek lisans derecesini aldı. Doktorasını İstanbul Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi alanında yaptı. Doktora tez döneminde Queen's Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Will Kymlicka ile çalıştı. 2008-2014 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak bulunan Kakişım halen Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

İletişim Yayınları 2269 • Araştırma-İnceleme Dizisi 375

ISBN-13: 978-975-05-1889-8

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Mehmet Ali Sargın

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Sovyetler Birliği'nden

bir enternasyonalizm propagandası grafiği

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Merve Öztürk

DIZIN Ayla Duru Karadağ

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CAN KAKIŞIM

Sınıf, Etnisite ve Kimlik

Sosyalist Paradigmanın Evrimi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
SOSYALİST GELENEKTE ETNİK KİMLİKLER VE AZINLIKLAR	21
Marx ve Engels'in düşüncesinde ulusal azınlıklar	21
Sosyalist rejimlerde azınlık halklarının teori ve pratiği	40
<i>Lenin, Stalin ve Sovyetler Birliği</i>	40
<i>Mao Zedong ve Çin Halk Cumhuriyeti</i>	55
<i>Ho Chi Minh ve Vietnam</i>	60
<i>Josip Broz Tito ve Yugoslavya</i>	64
20. yüzyıl Marksist düşünürlerinde etnik kimlikler	69
İKİNCİ BÖLÜM	
KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA SOSYALİZMİN EVRİMİ	87
Yükselişe geçen kimlik siyaseti.....	87
Azınlık hukukunun gelişimi.....	97
Sosyalizmin ideolojik krizi ve evrimi.....	109
<i>Değişimin nesnel koşulları</i>	109
<i>Fikirsiz yansımalar</i>	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SOSYALİZMİNDE ETNİSİTE SORUNU	155
Gelenekselci dönem	155
<i>İlk dönem sosyalist gruplar</i>	156
<i>TKP</i>	162
<i>Kadro dergisi</i>	172
<i>Vatan Partisi</i>	180
Ulusal mahiyetin kabul edildiği dönem	183
<i>Yön hareketi</i>	185
<i>TİP ve MDD'ciler</i>	193
<i>Kitlesel yasadışı örgütler: Halkın Kurtuluşu, TİİKP ve Dev-Yol</i>	210
Ulus-inşacı dönem	213
<i>Kurtuluş</i>	215
<i>TKP'nin yeni dönemi</i>	225
<i>TBKP</i>	236
Çokkültürcü dönem	240
<i>Yeni Gündem ve Birikim</i>	241
<i>Yasal partiler: SBP, ÖDP, SDP, YSGP ve diğerleri</i>	262
<i>PKK ve Kürt hareketi</i>	274
SONUÇ	283
KAYNAKÇA	291
ADLAR DIZINI	303

SUNUŞ

Etnisite ve kimlik kavramları 19. yüzyıldan başlayarak, milliyetçilik olgusu çerçevesinde oldukça yoğun biçimde tartışılan sorunlu bir alanı teşkil etmektedir. Milliyetçilik kavramının tartışıldığı ilk dönemlerde, Marx bu akıma mesafeli durmuş ve onu bir “hatalı bilinç”, bir mistifikasyon olarak değerlendirmiştir. Ona göre, din ve milliyetçilik olguları evrensel nitelikteki sınıf kavramını bölen unsurlardır ve o nedenle de yadsınımları gerekmektedir. Marksizme göre milliyetçi hareketler nasıl ki hatalı bilinç niteliğini taşımaktaysa, benzer biçimde dinsel birlik savları için de milliyetçilik mücadeleleri, “bölücü” hareketler olarak görülmüş ve reddedilmiştir. Lenin’in ortaya koyduğu yaklaşım ile birlikte ise sosyalist uygulamalar milliyetçilik gerçeğiyle yüzleşmek durumunda kalacaktır.

Reel sosyalist uygulamada etnik grupların talepleri, genel olarak “halkların kardeşliği” söylemi içerisinde ele alınmıştır. Bu söylem milliyetçilik ve nihayet faşizm ile yüklenmiş olan tüm olumsuz anlamlara karşın sosyalist siyasette kendisine bir alan açmayı başarmıştır. Zira sosyalistlerin milliyetçi söylemlere karşı “Sovyet ve Çin uygulaması” veya “Yugoslavya örneği” vb. özgün deneyimleri göstermek dışında, kuramsal bazda yürütmüş oldukları en kilit tartışmalar, halkların kardeşli-

ği söylemi çerçevesinde olmuştur. Bu söylem, her ülkenin kendine has tarihsel konumu içinde farklı biçimlerde ele alınmış da olsa sosyalist çevrelere etnik ve kültürel farklılıkları tartışabilme olanağını sunmuştur. Tarihsiz halklar anlayışı dahilinde Marx tarafından eleştirel bakılan, onun ardıllarınca da halkların kardeşliği kapsamında çözümlenmeye çalışılan azınlık kültürel gruplar ve hakları meselesi böylelikle daha görünür hale gelmiştir. Dünya sosyalist hareketlerinde sonraki uğrak ise, çokkültürcü düşüncelerin öne çıkışı ve kimlikler siyasetinin sırf bakış açıları karşısında galebe çalması eğilimi olacaktır.

Dr. Can Kakişım'ın çalışması tam da bu temel sorunları anlamaya, anlamlandırmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Yazar, akıcı ve oldukça yoğun biçimde, öncelikle sosyalist gelenekte etnik kimlikler ve azınlıklar üzerinden başlatmış olduğu tartışmasında, reel sosyalizm deneyimlerine bakarak, farklı sosyalist devletlerin etnik ve azınlık gruplara yaklaşımlarını kendi teorik temelleri içinde ele almaktadır. Çalışmada öncelikle bu uygulamaların oluşturduğu modellere dikkat çekilmiş, ardından da sosyalist hareketlerin dönüşümünde küreselleşmenin etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu etkinin teorik ve pratik bazda uluslararası yaklaşım tarzlarını nasıl dönüştürdüğü incelendikten sonra, Türkiye'de bu dönüşümün nasıl bir yön takip ettiği tartışılmaktadır. Yazar çalışmasında sosyalist gelenek ve söylemin etnik ve kültürel temelde ileri sürülen ayrımlara bakışını ele alırken Türkiye'de bu yaklaşımın tarihsel anlamda nasıl gelişip dönüştüğünü de isabetli biçimde analiz etmektedir. Görüleceği gibi, hâkim olan kültürel grubun öteki olanı bastırması eğilimi, Türkiye'de uluslararası benzerlerine yakın biçimde gelişmiştir, iç ve dış dönüşüm süreçleri şaşırtıcı benzerlikler içermektedir. Türkiye'de sol hareketin milliyetçi söyleme ve etnik sorunlara bakışının tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermesi trendi önümüzdeki dönem için de belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda çalışma, kuramsal ve tarihsel verilerin doğru biçimde işlenmesi bir yana, gelecek yıllarda Türk solunun etnik sorunlara nasıl yaklaşabileceğine ilişkin bir vizyon arayışını da ortaya koymaktadır.

Kakışım, somut veriler ışığında hem küresel boyutta hem de Türkiye özelinde etnik kimlikler ve azınlıklar meselelerine sosyalist bakış açısını ve bu konudaki dönüşümleri eleştirel biçimde sunmayı başarmıştır. Yazarın doktora tezine dayanan ve alanında ciddi bir boşluğu doldurmaya aday olan bu eser konuyla ilgili entelektüel tartışma ortamına kuşkusuz ciddi katkı sağlayacak ve önümüzdeki dönemde referans kaynak olarak akademiye hak ettiği yeri alacaktır.

Prof. Dr. LEVENT ÜRER
Istanbul, Temmuz 2015

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Sosyalist hareketlerle ilgili en can alıcı meselelerden biri eskiden beri “ulusal sorun” etrafındaki tartışmalar olagelmıştır. Farklı formlarda ve tonlarda da olsa sol oluşumların gündemindeki yerini her zaman muhafaza etmiş olan bu konu, içinde bulunduğumuz dönemde popüleritesini daha da artırmış durumdadır. Gerçekten de bugün etnik meseleler ve kimlik politikalarının sol siyasetteki konumu üzerine ortaya konulan düşünceler, sosyalist çevrelerde son derece kilit bir mertebeye ulaşmış, fikrî ve eylemsel düzeyde duraksız tartışmaların odağı haline gelmiştir. Nitekim elinizde tuttuğunuz kitap da, sosyalist siyaset ile etnik kimlik meseleleri arasındaki bu kadim ilişkinin geçmişten bugüne uzanan sistematik bir fotoğrafını çekmek gayesiyle hazırlanmıştır.

Doktora programım çerçevesinde İstanbul ve Kanada’da yürüttüğüm üç senelik bir çalışmanın ürünü olan bu eserin amacı, söz konusu meseleye analitik ve eleştirel bir bakış açısı getirebilmektir. Bu anlamda, hem konuyla ilgili reel veriler sunarak okuyucuya tarihsel bir karşılaştırma yapma imkânı kazandırabilmek hem de ulaşılan sonuçları doğru biçimde çözümlenerek bugünü ve geleceği daha sağlıklı bir tarzda yorumlayabilmek, çalışmada gözettiğim temel hedefler olarak öne çıktı.

Araştırma sürecimin başından beri, korumaya önem atfettiğim asli ilke ise bir sosyal bilimcinin çalışmasını yürütürken yerleşik fikirlerinden ve değer yargılarından soyutlanması her ne kadar çok zor da olsa, nesnellik kriterlerine olabildiğince riayet etmek oldu. Söz konusu hassasiyeti kitapta yer verdiğim somut bilgilerin seçiminde de, çalışma boyunca dile getirdiğim öznel değerlendirmelerimde de daima göz önünde bulundurmaya gayret ettim, umarım bunda başarılı olmuşumdur. Bu amaçlara ne derece ulaşıldığının kararını verecek tek merci şüphesiz ki okuyucu. Bununla birlikte, çalışmanın bir de nihai amacına değinmek gerekli. O da, esas olarak Türkiye ve dünya akademik literatürüne olabildiğince katkı sağlayabilmek ve konuyla ilgili yeni araştırmaların önünü bir nebze daha açabilmektir. Kitap, eski ve yeni araştırmacılar tarafından ne kadar değer görülür ve bu alanda yapılacak çalışmalar için bir başvuru kaynağı olarak ne kadar kullanılırsa bu nihai amacımı da o derece başarmış olacaktır.

Teşekkür meselesine gelince... Kitabın bir doktora tezine dayanıyor olması hasebiyle, bu esere katkıda bulunan insanların sayısı aslında oldukça çok. Şöyle ki, çalışmalarım sırasında fakülte çevresinde ve dışında birçok hocam ve meslektaşım ile yürüttüğüm tartışma ve beyin fırtınaları konuyla alakalı bilgilerimin tazelenmesine, fikirlerimin olgunlaşmasına vesile oldu. Bu nedenle kitaba –farkında olmasa da– emeği geçen herkese fazlasıyla müteşekkirim. Ancak şüphesiz ki çalışmama katkı sağlayan bütün bu insanların ismini bu satırlarda anmam olanaksız. Dolayısıyla biraz kolaycılığa kaçarak, teşekkür faslını en çok emeği geçenlerle sınırlı tutacağım: Levent Ürer, Will Kymlicka, Nuray Mert, Birsen Örs, Tanıl Bora ve merhum Toktamış Ateş. Bu insanların eleştirileri, öneri ve yönlendirmeleri olmasa, bu çalışmayı istediğim nitelikte bitirmem şüphesiz ki çok zor olacaktı. Hepsine yardımları için ayrı ayrı teşekkür ederim.

Ayrıca bu tezin hazırlanması sürecinde benden desteğini bir an olsun esirgemeyen ve akademik çalışmalarım konusunda beni her zaman yüreklendiren sevgili eşime, canım anne ve babama ve değerli ağabeyime de her şey için minnettar olduğumu

belirtmek istiyor ve kitabımı da bu insanlara ithaf ediyorum.
Ne de olsa ailelerimiz yaşama sebebimiz...

Son olarak, belki biraz klasik olacak ama doğru her zaman doğrudur deyip klişeyi tekrar edeyim; çalışmadaki tüm eksiklik ve hatalar yalnızca bana aittir.

CAN KAKIŞIM
İstanbul, Temmuz 2015

GİRİŞ

Sosyalizm düşüncesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze dek siyasi ve felsefi tartışmaların temel paradigmalarından biri konumundadır. Öyle ki, son yüz elli yılın her döneminde sosyalist ideoloji kendisine büyük destekçi kitleleri bulabilmiş ve bu zaman diliminde siyasi, entelektüel ya da akademik mahfil-lerde sosyalizmin başlıca kabulleri, idealleri ve yöntemlerine sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Bu anlamda, ana akım sosyalist fikriyattaki her türlü gelişme, yenilenme ve değişim hareketle-rini, hem sebepleri hem de sonuçları bağlamında dikkatle araş-tırılması ve analiz edilmesi gereken olgular olarak değerlendir-mek isabetli olacaktır.

Bu noktadan hareketle, sosyalist hareketlerde kabaca 1980'li yıllarla başlayan ve neoliberal küreselleşme çağının hâkim sos-yalizm anlayışını karakterize eden; sınıf siyasetinin gerileyişi ve buna karşılık kimlik siyasetinin öne çıkışı, etnisite* ve azınlık

---

(*) Etnisite/etniklik kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında, azınlık hukukunda ve konuyla ilgili akademik literatürde yaygın olarak ırk teriminin yerine kullanıl-maya başlamıştır. Hem ırk teriminin sahip olduğu negatif çağrışımlar hem de bu kavramın güncel bazı çatışma ve farklılıkları (örneğin aynı ırktan olan Sırlar ve Boşnakların durumu gibi) açıklamak için yetersiz kalması, yeni dö-nemde, ırkı kültürle harmanlayan etnisite kavramının daha yoğun biçimde tercih edilmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, çalışma süresince bu

sorunlarına yönelik ilginin kayda değer biçimde artışı ve ulus-devlet merkezli yaklaşımların yerini çokkültürcü bakış açılarının alması gibi süreçler ciddi bir ilgiyi hak eder niteliktedir. Sosyalist düşüncenin, dünya siyasi ve felsefi tarihindeki yeri ve önemi dikkate alındığında, söz konusu olguların başarılı biçimde çözümlenmesi, şüphesiz ki daha geniş bir resim yakalama fırsatı sunacak, çağdaş siyasi yönelimlerin ana eksenini daha iyi anlamaya vesile olacaktır. Bu kitaba işte böylesi bir motivasyonla başlanılmıştır. Çalışmanın amacı, sosyalist hareketlerin etnik kimlik sorunlarına dair geleneksel ve çağdaş yaklaşımlarını karşılaştırarak, aralarındaki farklılıkları ortaya koymak ve bu sayede geçmişin ve bugünün hâkim değer yargılarını ve davranış biçimlerini daha net görebilmektir.

Çalışmada savunulan görüşe göre, erken dönemlerinde sınıf siyasetini temel alan ve azınlık sorunlarına değinmekte isteksiz davranan, hatta azınlık hareketlerini çoğu zaman sosyalizmle çatışma halinde akımlar olarak değerlendiren sosyalist ideoloji, bu yaklaşım tarzını zaman içerisinde değiştirmiş ve neoliberal küreselleşme dönemiyle birlikte, geleneksel bakış açısını büyük oranda terk etmiştir. Reel sosyalist deneyimlerin başarısızlıklarının iyice su yüzüne çıktığı ve kolektivist ekonomik sistemlerin popülaritelerini yitirdikleri '80'ler döneminin başlarından itibaren yeni sosyalist hareketler etnik meselelere çok daha büyük önem vermeye ve çokkültürcülüğü asli ilke olarak kabul etmeye başlamış; hatta birçok örnekte sınıf siyasetini kimlik siyasetiyle ikame etme yoluna gitmiştir. Söz konusu değişim sürecinden Türkiye sosyalist hareketleri de ciddi ölçüde etkilenerek, kimlik sorunlarına küreselleşme döneminde eskie göre çok daha fazla ilgi göstermiş ve faaliyetlerinde bu meselelere öncelik vermişlerdir. Yani yurtdışı sosyalist çevrelerde tecrübe edilen paradigma değişimi Türkiye sosyalist hareketleri için de geçerli olmuştur.

Bu tezleri destekleyebilme amacı doğrultusunda çalışma başlıca üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, etnik kimlik ve

---

ayrım dikkate alınmayacak ve eski dönemde "ırksal" sıfatıyla tarif edilen olgular da etnisite/etniklik terimleriyle ifade edilecektir.

azınlık meselelerinin geleneksel sosyalist düşüncede nasıl algılandığı ve ne şekilde yer bulduğu sorularına yanıt aranacaktır. Bu bölüm üç alt başlığa bölünmüştür. İlk alt başlıkta, Marx ve Engels'in azınlık kimliklerine ilişkin temel yaklaşım tarzları gösterilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda, bu isimlerin konuyla ilgili olarak ortaya attıkları ve daha sonra diğer Marksist düşünürlerce de takip edilen "tarihsiz halklar" kavramsallaştırması üzerinde durulacak ve ikilinin eser ve söylemlerinde ulus ve tarihsiz halk kavramlarını hangi bağlamda kullanmış oldukları incelenecektir. Birinci bölümün ikinci alt başlığında ise, sosyalist rejimlerde azınlık haklarının teori ve pratiği analiz edilecektir. Sosyalist ideolojinin hem önemli teorisyenleri hem de ilk sosyalist devletin kurucu ve yöneticileri olma vasıflarını taşıyan Lenin ve Stalin'in etnik kimlik ve azınlıklar konusundaki fikir ve uygulamalarının anlatılmasıyla başlayan bu kısım, Çin Devrimi'nin önderi Mao Zedong'un konuyla ilgili teorileri ve fiiliyattaki politikalarının irdelenmesiyle devam edecektir. Mao'dan sonra bu bölümde Ho Chi Minh ve Vietnam örneği işlenecek ve bölüm sosyalist Yugoslavya'nın kurucu önderi Tito'nun meseleye dönük düşünce ve eylemlerinin analiziyle sona erecektir. Birinci bölümün üçüncü alt başlığında ise, 20. yüzyıl Marksist entelektüellerin, etnisite sorunsalı hakkındaki bakış açılarına değinilecektir. Bu kısımda Luxemburg, Pannekoek, Deutscher, Strasser, Hobsbawm ve Miller gibi önde gelen ve birbirinden farklı dönemlerde çalışmalarda bulunmuş filozofların konuyla ilgili yaklaşımları ve ortaya attıkları tezler incelenecek ve bu suretle, sosyalist düşüncenin etnik meselelere ilişkin geleneksel tavrının devamlılığı etüt edilecektir.

Kitabın ikinci bölümünde, küreselleşme döneminde sosyalizmin etnik kimlik ve azınlık meselelerine yaklaşımlarındaki farklılaşma üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, öncelikle kimlik siyasetinin küreselleşme sürecinde yükselişe geçişi, ulusal ve uluslararası politikaların kilit noktası mertebesine ulaşması süreci anlatılacaktır. Buna ek olarak, aynı dönemde azınlık hukukunun gelişim trendine de dikkat çekilecek ve konuyla ilgili olarak hazırlanan uluslararası sözleşme ve bildirgeler gibi

önemli belgelerden bu gelişimi ortaya koyacak örnekler sunulacaktır. İkinci bölümün üçüncü ve son kısmında ise, sosyalist hareketlerde paradigma değişimi, yani sınıftan etnisiteye yönelim olgusu açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun için, öncelikle sosyalizmin küreselleşme döneminde içine girdiği ideolojik kriz, eleştirel bir bakış açısıyla çözümlenmeye çalışılacak, daha sonra çeşitli filozofların düşüncelerinde sosyalist hareketlerdeki paradigmatik evrimin izleri sürülecektir. Bu kısımda, Nairn, Hechter, Jenkins, Minnerup, Laclau ve Mouffe'un yeni sosyalist akımlar için teorik çıkış noktası oluşturan düşüncelerinin yanı sıra, Negri, Amin, Ehrenreich ve Löwy başta olmak üzere çeşitli Marksist yazarların, sürece katkı sağlayan yaklaşımlarına yer verilecektir. Kimlik siyasetinin sosyalizmin asli unsuru hâline gelmesi sürecine Wallerstein, Žižek, Bobbio, Wood ve Jameson gibi önde gelen düşünürlerin eleştirileriyle devam eden bu kısım Kymlicka, Fraser, Young, Taylor, Parekh ve Benhabib gibi liberal sol yazarların çokkültürcülük-sosyal adalet ilişkisi üzerinden yürüttükleri yeniden dağıtım-tanınma tartışmasının incelenmesiyle sonuçlanacaktır.

Üçüncü bölümde ise, söz konusu paradigma değişiminin Türkiye sosyalist hareketleri üzerindeki etkileri sorgulanacaktır. Bu amaç çerçevesinde bu bölüm, Türkiye sosyalizminin etnik kimlikler ve azınlık meselelerine yönelik yaklaşımında, dört tarihsel dönemi inceleyen dört kısma ayrılmıştır. İlk alt başlık, gelenekselci döneme ilişkindir. Bu bölümde, öncelikle Türkiye'nin erken dönem sosyalist örgütleri OSF ve TSF'nin konuyla alakalı genel yaklaşımları hakkında bilgi verilecek, daha sonra Türkiye sosyalist tarihinin öncü hareketi TKP'nin söz konusu meselelere bakış açısı incelenerek TKP önderlerinin bu konulardaki fikirleri ve ilgili tarihsel olaylar karşısında izledikleri politikalar anlatılacaktır. Bu bölüm, *Kadro* dergisinin ve Vatan Partisi'nin meseleye dair yaklaşımlarının analiziyle sonuçlanmaktadır. İkinci tarihsel dönem ise, etnik sorunların salt sınıfsal olgular olmadıklarının ve bunların ulusal bazlı bir içeriğinin de bulunduğu kabul edildiği zaman dilimidir. Bu dönemde ise en başta, 1960'lı yılların etkili yayını

olan *Yön* dergisinde konuyla ilgili olarak işlenen fikirler irdelenecek, sonrasında ise '60'lar ve kısmen '70'ler Türkiye sosyalizminin en önemli kurumsal yapılanması olan Türkiye İşçi Partisi'nin etnik kimlikler ve azınlıklara yönelik başlıca tavır ve eylemleri analiz edilecektir. Bunu takiben de '70'lerin kitlesel desteğe sahip yasadışı sol oluşumlardan Halkın Kurtuluşu, TIHKP ve Dev-Yol örgütlerinin meseleye yaklaşımları üzerinde durulacaktır.

Üçüncü dönemde hâkim olan düşünce ise ulusal azınlıkların kendi uluslarını inşa etmeye ve bağımsız devletlerini kurmaya çağrılmalarıdır. Devrim mücadelesini başarıya ulaştırmanın yolunu, ulusal kurtuluşçu hareketlerle ittifak kurmakta gören söz konusu yaklaşım, artık sosyalist hareketlerin söylem ve eylemlerinde etnik kimlik meselelerinin ağırlığının oldukça arttığı ve bu sorunların çözümü için çok daha kökten önerilerin getirildiği bir sürece işaret etmektedir. Bu bölümde, önce *Kurtuluş* dergisi ele alınacak ve bu yayının, ortaya koyduğu radikal tezlerle Türkiye sosyalizminde yeni bir geleneğin başlatıcısı olduğuna dikkat çekilecektir. Yeni döneminde TKP'nin ve onun sonrasında TBKP'nin kurucu belgelerinde yer verdikleri temel ilke ve amaçların değerlendirilmesi de yine bu bölümde yapılacaktır. Üzerinde durulan dördüncü dönem ise, Türkiye sosyalist hareketlerinde kimlik siyasetinin sınıf siyaseti karşısında üstünlük kazandığı, etnisite sorunlarıyla alakalı olarak, çokkültürcü yönelimlerin ana akım hale geldiği bir süreçtir. Bu dönemle ilgili ilk olarak, sosyalizmi, eklektik bir anlayış çerçevesinde, liberal değerlerle yeniden üretme girişimindeki *Yeni Gündem* ve onun ardından *Birikim* dergisinin inşa ettikleri teorik altyapı üzerinde durulacaktır. Siyasetlerini bu temel üzerine kuran, SBP, ÖDP, SDP ve YSGP başta olmak üzere, yasal sosyalist partilerin programatik metinleri de bu bölümde incelenecek ve söz konusu oluşumların konuya yönelik ilke ve amaçları açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu dönemin son örneği olarak, yazılı belgeler ışığında Kürt ulusal hareketi ele alınacak ve PKK'nın erken dönem ilke ve amaçlarının zaman içerisinde uğradığı evrim irdelenecektir.

Çalışmanın sonuç bölümü ise, hem çalışmanın genel bir muhasebesini ve çalışmada amaçlanan sonuçların elde edilip edilmediğine dair bir analizi içererek hem de sosyalist hareketlerin gelecekte takip edebilecekleri yön ile ilgili tahmin ve görüşlere yer verecektir.

SOSYALİST GELENEKTE ETNİK KİMLİKLER VE AZINLIKLAR

Marx ve Engels'in düşüncesinde ulusal azınlıklar

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Marksist düşünüşün kurucu teorisyenleri Karl Marx ve Friedrich Engels'in çalışmalarında, etnik kimlikler ve ulusal hareketler meselesine ilişkin detaylı bir anlatım ya da tam olarak temellerine oturmuş bir teorik kurgu yoktur. Hatta, istatistik vermek gerekirse, bu ikilinin çalışmalarının ancak yüzde iki ya da üçünün uluslar sorununa değindiği söylenebilir.¹ Niceliksel olarak zaten kısıtlı olan bu konudaki yazılar, ikilinin çalışmalarında niteliksel bakımdan da marjinal bir konumdadır. Marx ve Engels'in ulusal soruna değindikleri yazılarda odak noktası genellikle bu konular olmamış, bu konulara askeri ve stratejik meseleler işlenirken tali biçimde değinilmiştir. Söz konusu yazılar ise daha çok güncel olaylara tepki niteliğinde kaleme alınmış, etnisite ve ulusal hareketler üzerinde de, yazıların bütünü düşünüldüğünde, sınırlı olarak durulmuştur. Anlaşılan o ki, Marx ve Engels'in, üretim ilişkileri ve sınıf faktörünü analizlerinin temelini yerleştirmeleri, yani ekonomik

1 Bu oran Lenin'de yüzde 25, Stalin'de ise yüzde 50 dolayındadır. Ronaldo Munck, *The Difficult Dialogue: Marxism and Nationalism*, Zed Books, Londra, 1986, s. 76.

meseleleri bütün toplumsal ilişkilerin belirleyici unsuru olarak saptayıp diğer bütün konulara ikincil bir önem atfetmeleri, esasen siyasi ve kültürel meseleler olan etnik kimlikler ve ulusal hareketler meselelerine çok fazla eğilmemeleri sonucunu doğurmuştur. Özellikle, çalışmalarını verdikleri dönemde emperyalizm olgusunun henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış olmasından ötürü, Marx ve Engels kapitalizme kısa bir ömür biçmiş ve yakın bir gelecekte ulusal çatışmaları önemsiz kılacak bir devrimci bilincin doğacağına yönelik inançlarından dolayı da ulusal sorunla ilgili tahlillerini tamamlamadan bırakmışlardır.

Fakat buna karşın ortodoks Marksizmin bu iki temsilcisinin, etnik kimlik sorunları ve çeşitli ulusal hareketler karşısındaki tutumları arasında bir bağdaşmazlık olmadığı ve bu meselelerin değerlendirmesini belli bazı kriterler ve ön kabullere göre yapmış olduklarını söylemek lazım gelir. Bu anlamda, Marx ve Engels'in ulusal hareketlere ilişkin tavırlarının, koşullara göre değişen *ad hoc** karakterli yaklaşımlar değil, kendi içerisinde son derece tutarlı bir düşünceler bütünü olduğunun altı çizilmelidir. Ephraim Nimni, Marx ve Engels'in konuya bakış açısını tanyin eden paradigmanın kıstaslarını şöyle açıklamaktadır: sosyal evrim teorisi, üretici güçlerin iktisadi belirleyiciliği ve Avrupa-merkezci (*Eurocentric*) eğilim.² Sosyal evrim teorisi, toplumsal dönüşümün tarihsel gelişimin evrensel yasaları altında kavranabileceği öngörüsüne dayanır. Buna göre, tarih, evrensel ve hiyerarşik olarak belirlenmiş aşamalar aracılığıyla yürüyen ilerlemeci bir devinimler dizisidir. Bu kıstas, Marksizmin üç kaynağından biri olan Alman felsefesinden, özellikle de Hegel'in düşünce sistematüğinden mülhemdir. Üretici güçlerin iktisadi belirleyiciliği teorisi ise ekonomik indirgemeciliğin bir biçimidir, çünkü toplumsal boyuttaki tüm anlamlı değişimlerin sınıf ilişkileri alanında gerçekleştiği iddiasını ortaya koymaktadır. Kısacası Marx'ın klasik altyapı-üstyapı ayrımıdır. Bu kıstas ise Marksizmin ikinci kaynağı olan İngiliz politik-ekonomi okuluna ve

---

(*) *Ad hoc*: Bir kerelik, duruma münhasır.

2 Ephraim Nimni, "Marx, Engels and the National Question", *Science & Society*, Sonbahar 1989, cilt 53, sayı 3, s. 297-298.

onun ekonomizm eğilimine dayanmaktadır. Üçüncü parametre, yani Avrupamerkezci önyargı ise ikilinin somut durumlara ilişkin çalışmalarında ortaya çıkmaktadır ve ilk iki parametreden türetilmiştir. Bu kıstas, ayrı bir analitik kategori olmadığı gibi, ekonomik indirgemeciliğe ve evrim teorisine gönderme yapmaksızın anlaşılabilir da. Avrupamerkezci parametre, genel olarak söylemek gerekirse, Avrupa tarzı gelişim kategorilerinin evrenselleştirildiği bir ilerleme modeline işaret etmektedir. Farklı toplumlardaki dönüşümler, “Endüstriyel olarak daha gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş olanına, kendi geleceğinin bir görüntüsünü sunar”³ şeklinde özetlenebilecek Batılı gelişme mantığı çerçevesinde ele alınmaktadır.⁴ Bu kıstasın kökeni, Marksizmin üçüncü bileşeni olan Fransız sosyalizmi ve sosyolojisidir.

Marx ve Engels’in ulusal sorunlara dönük yaklaşımını şekillendiren paradigma, işte bu kıstasların etkisiyle şekillenmiştir. Sosyal evrim teorisi gerçekten de önemlidir, çünkü 19. yüzyıl sosyalistleri, sosyalizmi evrimsel bir sürecin, tarihsel gelişim sürecinin bir ürünü olarak resmetmişlerdi. Söz konusu evrim, insanların bağlı oldukları toplumsal birimlerin aile ve kabile düzeyinden yerel, bölgesel, ulusal ve en sonunda küresel düzeye ulaşması açısından tanımlanmaktaydı. Marx ve Engels’in ideali de, temelde halklar arasındaki kimlik farklarını önemsiz kılacak bir insani özün (*gattungswesen*), “asıl insan”ın açığa çıkmasıydı ki bunun da anlamı bireylerin her tür üstyapısal yabancılaşmadan uzak, tek ve kolektif bir kimlikte bir araya gelmesi, tikel aidiyet formlarının bu genel kimlikte erimesiydi. Dolayısıyla bu genel insana ulaşılan kadar, alt kültürel toplulukların, geri kalmış birimler olarak, söz konusu evrim çizgisi dahilinde büyük ulusların yolunu açmak zorunda oldukları sonucuna ulaşılacaktı.⁵ İkinci parametre, yani ekonomizm me-

3 Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, Modern Library, New York, 1906, s. 13 [Kapital cilt: 1, çev. Mehmet Selik, Yordam Kitap, İstanbul, 2011].

4 Nimni, a.g.m., s. 297-298.

5 Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, New York, 1995 s. 69 [Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000].

selesi devletlerin varoluş sebebiyle ilgiliydi. Mesele sadece bir ulusun özgürleşmesi, kendisine özgü bir devlete sahip olması değildi; önemli olan bu yeni devlet içerisinde daha sonradan proleter devrime zemin hazırlayacak ekonomik yapının oluşturulup oluşturulamayacağı eşdeyişle, söz konusu ülkede endüstrileşmenin ve merkezileşmenin ne ölçüde sağlanabileceği sorusuydu. Marx ve Engels'in ulusal azınlıklar için bu soruya verdikleri yanıt olumsuzdu, onlara göre ulusal soruna yönelik en iyi çözüm merkezileşmiş büyük ulus-devlet yapısının varlığıydı. Üçüncü parametre olan Avrupamerkezci yaklaşım, Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan Batı tipi ulus biçimlerini baz almaktaydı. Marx'a göre, Fransız ulusunun doğuşu, ulusların ortaya çıkışı için evrensel bir model ortaya koyuyordu. Yani, siyasi merkezileşmeyle birlikte farklı ulusal toplulukların asimile edilerek bir ulusal birliğin sağlanması toplumsal ilerleme için tek geçerli yoldu.⁶

Bilindiği gibi, Marx ve Engels'e göre modern ulus, kapitalist üretim tarzının feodalizmi ortadan kaldırarak sosyal örgütlenme biçimlerinde çok çarpıcı devinimlere sebep olduğu bir zaman diliminin doğal sonucudur. Şöyle ki, kapitalist üretim tarzının en önemli özellikleri toplumsal iş bölümündeki yoğunlaşma, üretim birimleri arasındaki karşılıklı bağımlılığın artması ve mülksüzleştirilmiş bir iş gücü kitlesinin varlığıdır. Kapitalizm, feodal birimlerin izolasyonuna başarılı biçimde son vermiştir fakat piyasadaki katılımcı sayısının artışı iletişim sorununu gündeme getirmiş, bu durum da etkili olarak kullanılabilir bir dilin geliştirilmesini gerektirmiştir. Böylece dilsel açıdan uyumlu ve siyasi olarak merkezileşmiş devlet yapıları içerisinde, modern uluslar ortaya çıkmıştır. Yani söz konusu değişimlerle birlikte, Batı Avrupa ülkeleri merkezi devletlere doğru evrilmiştir ki, bu süreçle birlikte feodal toplum da değişmeye başlamış ve yerel özelliklerin yavaş yavaş ortadan kaybolduğu ve türdeşliğin arttığı bir toplum olarak ulus meydana gelmiştir.

Bu sebeple, Marx ve Engels ulus terimini, bir ulus-devletin yerleşik nüfusunu ifade etmek amacıyla kullanmışlardır.

6 Nimni, a.g.m., s. 302.